

ORIENTACIONS DIDÀCTIQUES PER A TOTES LES ANTOLOGIES

Si repassem la presència de la literatura en els programes de l'ESO, ens adonarem que ocupa un lloc secundari respecte a la llengua, amb uns continguts en gran part "historicistes", malgrat la insistència en el desenvolupament del gust per la lectura dins de les orientacions didàctiques més generals. D'altra banda, quan hom analitza els llibres de text, es constata una absoluta separació entre les lectures que es proposen en els apartats introductoris de les unitats, les que s'usen per ensinistrar l'alumnat en l'expressió oral i escrita i aquelles que s'esmenten o es comenten en l'apartat de literatura. L'excessiva compartimentació dels apartats de les unitats dificulta el lligam que caldria que hi hagués entre llengua i literatura.

El professorat es queixa de l'arraconament de la literatura a favor de la llengua i de les dificultats lectores de l'alumnat, però hi ha una indissociable unió entre literatura i llengua. No hem d'oblidar que els textos literaris són un immillorable model lingüístic i, en conseqüència, una magnífica eina per aconseguir dos dels objectius bàsics de tota la secundària obligatòria: la millora de la comprensió i expressió oral i escrita, i el desenvolupament de l'hàbit lector.

Per assolir aquests propòsits, ens semblen bàsiques dues coses: 1) posar a disposició de l'alumnat uns textos literaris variats, atractius, interessants i de qualitat i 2) proposar una metodologia, que diversifiqui les activitats i que tingui en compte la participació de l'alumnat. En unes entrevistes en profunditat que el grup de recerca Poció (Poesia i Educació) vam realitzar l'any 2002¹, els adolescents confessaven que no els agradaven les pautes ni per analitzar ni per crear i reclamaven espai per poder expressar lliurement la seva opinió al voltant dels textos literaris proposats. Creiem que és procurant la implicació personal com podem aconseguir més fàcilment els objectius que esmentàvem més amunt.

Tenint en compte aquests principis, presentem aquestes antologies de lectures per a l'ESO. Es tracta d'un conjunt de quatre llibres, un per a cada curs: tres seleccions temàtiques i una cronològica, situada al segon cicle. En aquests volums, el protagonista és el text. És ben conegut que els plantejaments basats en l'autor i en l'obra han dominat el món de l'ensenyament de la literatura durant molts anys, però darrerament l'hora del lector ha arribat i és pensant en ell que hem fet aquesta tria de lectures.

Les seleccions temàtiques responen a una concepció basada en la teoria de la literatura i la literatura comparada. Aquesta aproximació teòrica i metodològica de la literatura permet superar la visió estrictament nacional i aspira a una descripció més general del fenomen literari. D'altra banda, no nega les literatures locals, sinó que n'és la conseqüència, perquè aprofundeix en la seva inserció en un món fet de peculiaritats i de globalitats. Articular un conjunt de lectures al voltant d'un tema ens permet ²: 1) aproximar-nos al concepte de *gènere* (per la vinculació d'uns determinats temes a un subgènere concret, com és el cas del viatge a la narrativa, el joc a la poesia experimental, etc.); 2) conduir-nos a l'estudi sistemàtic de la *forma* (ja que cada tema comporta uns recursos retòrics més habituals dins de cada època); 3) aproximar-nos a l'*anàlisi històrica* (el contrast entre diversos textos possibilita la revisió diacrònica d'un concepte determinat, perquè permet comprovar la permanència de certs temes al llarg de la història -com l'amor, el paisatge, etc.- i d'altres més circumstancials. També permet veure quina visió del món atorga a un tema una època determinada, o l'evolució d'un cert tema en diferents èpoques i cultures); 4) comparar les similituds i diferències entre cultures dispars i fer evident les influències mútues o els referents compartits entre civilitzacions diverses, i 5) actuar com a referència comuna per identificar un producte artístic i universalitzar així la cultura, ja que podem trobar un mateix tema tant a l'alta cultura com a la popular, i fins i tot seguir-lo en altres àmbits que traspassen el llenguatge literari per anar al cinematogràfic, musical o estètic en general.

¹ BORDONS, G. i altres. "L'ensenyament de la poesia a Barcelona: resultats d'una investigació". *Articles de Didàctica de la llengua i la literatura* [Barcelona: Editorial Graó núm 30 (2003), p 108-119.

² BORDONS, G. i DÍAZ-PLAJA, A. (coord.). *Ensenyar literatura a secundària. La formació de lectors crítics, motivats i cultes*. Barcelona: Ed-Graó, 2004, p.96.

Els temes que hem abordat són el paisatge, el joc, els tipus d'homes i dones, el viatge i l'aventura, els tipus de relacions amoroses, la guerra i la literatura. N'hi hauria, evidentment, moltes altres possibilitats. Els criteris que hem seguit han estat: d'una banda, els interessos de l'alumnat i, de l'altra, la presència de textos atractius i de qualitat dins de la literatura, al llarg de la seva història. Seguint aquestes pautes i procurant, després, a través de les propostes, acostar l'alumnat al que diuen les lectures, el professorat podrà fer altres seleccions paral·leles i complementàries segons siguin els nois i noies que té al davant.

La tria concreta de textos s'ha basat en la diversitat, ja que sobretot volíem aconseguir connectar amb els interessos dels estudiants. El ventall de gèneres, formes, corrents, autors i per què no, cultures, ha estat ampli, a fi tant de donar una visió completa del que és la literatura, com de possibilitar que cada alumne trobés aquells temes, estils, etc. que més el motivessin. La nostra intenció ha estat sempre la de convertir la literatura en una cosa propera.

Pel que fa a la selecció cronològica, tot i basar-nos en una literatura nacional, la catalana o la castellana, hem ofert també mostres fonamentals d'altres literatures, a fi que l'alumnat conegui els referents bàsics de la literatura universal. Creiem que si l'objectiu bàsic és que l'adolescent pugui agafar gust per la lectura i la cultura en general, serà només a partir d'una selecció que tingui en compte "tota" la literatura, com això es podrà aconseguir. Si pensem en els tipus de llibres que triem els adults "afezionats" a llegir, ens adonarem que el plaer l'aconseguim independentment de la nacionalitat o llengua a què pertanyi l'autor.

Els textos s'acompanyen de biografies dels autors i propostes didàctiques. Les primeres pretenen servir d'ajuda a la necessària contextualització dels textos. S'hi donen les dades fonamentals sobre els autors, però també es fa una lleugera aproximació a aquells llibres, dels quals només n'ofereim un fragment. Pel que fa a les propostes didàctiques, són un complement que creiem necessari de cara a aconseguir a l'aula els objectius bàsics de desenvolupament de l'hàbit lector i de millora de les habilitats lingüístiques. En primer lloc, busquem la **implicació personal** de l'alumnat en les activitats. És ben sabut que aquest és un dels elements que més motiva a l'aprenentatge. Todt³, per exemple, enumera les condicions que s'han de donar perquè l'alumnat senti interès per una matèria i, entre elles, especifica la proximitat al jo. Així mateix Clariana⁴ declara: "Segurament només els continguts que es puguin relacionar amb les necessitats i les experiències de l'alumne podran ser incorporats i integrats significativament en la seva estructura cognitiva". Així doncs, si sabem relacionar els textos, en la mesura de les possibilitats, amb les vivències dels joves, es pot fer que la literatura sigui una porta que els permeti anar conformant i expressant la seva individualitat i la seva visió particular del món.

Todt també inclou la possibilitat de treball en grup com un dels factors que motiven l'alumnat. I la literatura és una de les matèries d'ensenyament que més permet potenciar la participació i el diàleg. És per aquest motiu que, sempre que ens és possible, intentem aprofitar al màxim les possibilitats que dona la interacció professor-alumne i alumne-alumne. El professor ha de valorar en cada moment com gestionar la implicació individual i col·lectiva dels seus alumnes, ha de preveure si, per a una determinada activitat, és més adient el treball individual o bé si ha d'aprofitar els avantatges de la interacció per parelles o en petit grup. En aquest mateix sentit, l'ús de l'ordinador permet una nova forma d'interacció que pot venir a complementar les diverses possibilitats de l'organització del grup dins l'aula.

En segon lloc, les propostes ens poden facilitar diversos **aprenentatges lingüístics i textuais**. Per aquest motiu, trobarem lògicament activitats centrades en la comprensió lectora, però també en les altres habilitats. Pel que fa a les primeres, es busca no una lectura superficial sinó una lectura en profunditat que requereixi d'una resposta personal per part de l'estudiant. En la literatura, no es poden donar interpretacions unívokes. D'altra banda, és precisament en la possibilitat d'expressar la pròpia

³ Todt, E., *La motivación*, Barcelona: Herder, 1991, p. 208.

⁴ Clariana, M. *L'estudiant de secundària, què en sabem*. Barcelona: Barcanova, 1994, p. 163.

opinió i de contrastar-la amb la dels companys on pot néixer el plaer. Pel que fa a l'expressió oral, les activitats plantejades procuren en general la millora de l'oralitat, mitjançant la lectura en veu alta, el descobriment del ritme del llenguatge o les interrelacions entre la música i la literatura. I, quant a l'expressió escrita, es proposen textos dins dues línies: l'escriptura de textos de no ficció, a fi de reforçar les activitats desenvolupades en l'apartat de tipologies i d'expressió; i l'escriptura de textos de ficció, a fi de reforçar la creativitat. Sigui amb un treball analític previ, sigui a partir del text o sigui agafant com a punt de sortida una pluja d'idees o un diàleg entre l'alumnat, l'escriptura creativa "ensenya" tot sovint més que grans lliçons magistrals sobre el procés que han seguit els grans escriptors per construir les seves obres.

Les propostes també poden centrar-se en el lèxic. Som conscients que el vocabulari pot ser un dels grans esculls per a la comprensió. Per això, les lectures es presenten acompanyades d'algunes definicions, quan el significat és de difícil deducció per part de l'alumnat o quan requeriria un nombre excessiu de consultes al diccionari. Però també, i en especial en els primers cursos, moltes activitats focalitzen la seva atenció en l'ampliació i el coneixement de vocabulari. De la mateixa manera que la literatura permet conèixer molts mots totalment desconeguts per l'alumnat, també permet adquirir un lèxic allunyat de l'ús col·loquial més proper.

En tercer lloc, d'altres activitats busquen la relació del text amb el **context cultural** o amb altres arts (art, música, cinema, etc.). Sabem que els referents dels joves de Secundària són molt limitats. El text literari és una bona oportunitat per ampliar horitzons, per relacionar el que s'està llegint amb l'actualitat cultural (cançons d'avui dia, còmics, exposicions, etc.); en definitiva, per convertir-los en ciutadans cultes i crítics. Però la manera perquè això es pugui produir ha d'ésser a través de propostes que despertin l'interès, que estimulin la consulta a diccionaris i, per què no, a webs prèviament seleccionades i que promoguin la participació.

En resum, si l'alumnat de la classe de literatura manifesta que vol aprendre a entendre i reclama que es deixi sentir la seva veu (Bordons, 2003. Veg. nota 1) les activitats que li plantejem haurien d'estar centrades en la participació, el descobriment i el diàleg, és a dir, en un més gran protagonisme de l'estudiant-lector, en l'obertura a tots els cànons, en la construcció col·lectiva del coneixement cultural i del sentit del text, i en una presència més equilibrada entre lectura i escriptura. D'aquesta manera, ens serà més fàcil arribar al tan preuat objectiu del desenvolupament del gust per la lectura.